

ВІТЧИЗНЯНА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ФОРМАЦІЙ

Проневич О. С.

ВСТУП

Діяльність Збройних Сил України та інших збройних формувань ґрунтується на принципах верховенства права, законності, патріотизму, людиноцентризму, гуманізму, транспарентності, проактивності, гармонійного поєднання єдиноначальства та колегіальності, виховання особового складу на національних бойових традиціях. В умовах неспровокованої повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливого значення набуває забезпечення військового правопорядку як встановленого законом порядку несення і проходження військової служби, експлуатації озброєння та військової техніки, користування військовим майном, зберігання військової таємниці, здійснення повноважень військовими службовими особами, виконання військового обов'язку в бою та інших особливих умовах тощо. Військовий правопорядок забезпечується у контексті централізації управління мілітарними формаціями, ствердження ієрархічної моделі їх організаційної побудови, закріплення жорсткої службової субординації, вичерпної артикуляції посадових обов'язків військовослужбовців, зміцнення військової дисципліни. Наслідком фахового дискурсу щодо шляхів зміцнення військового правопорядку стало визнання необхідності вдосконалення організаційно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції у секторі оборони. Системний аналіз позитивного досвіду провідних демократій дає підстави стверджувати, що ефективним правовим інструментом зміцнення військового правопорядку є інституціоналізація військової поліції як спеціальної правоохоронної формації, уповноваженої забезпечувати військовий правопорядок та військову дисципліну в місцях постійної або тимчасової дислокації збройних формувань, районах ведення бойових дій. Родова категорія «військова поліція» має збірний характер. Залежно від національної традиції державотворення законодавці послуговуються різними найменуваннями цієї інституції («жандармерія», «карабінери», «фельд'єгерська служба», «військова служба правопорядку» тощо). Військову поліцію різних країн безвідносно від назви споріднює підпорядкування міністерству оборони, наділення її

посадових/службових осіб широким спектром публічно-владних повноважень щодо реалізації комплексної військово-поліцейської функції (викорінення соціальних патологій у військовому середовищі, забезпечення спеціальної превенції правопорушень, здійснення оперативно-розшукової діяльності, досудове розслідування кримінальних злочинів тощо). Доволі чітко окреслена останнім часом перспектива становлення в Україні військової поліції як мілітаризованого органу правопорядку зі спеціальною превентивно-інтервенційною компетенцією зумовлює необхідність ретроспективного аналізу вітчизняної правової традиції інституціоналізації військово-поліцейських формацій з метою з'ясування доцільності рецепції стратегічних підходів і напрацювань.

1. Артикуляція проблеми та стан її наукового дослідження

У вітчизняній юриспруденції не сформувалося традиції глибокого фахового комплексного дослідження вітчизняної правової традиції інституціоналізації військово-поліцейських формацій. Аналіз творчого доробку науковців свідчить про певну обмеженість, поверховість і некритичність відповідного дискурсу, нерозвиненість правової догми забезпечення реалізації військово-поліцейської функції і визначення адміністративної правосуб'єктності військової поліції, відсутність цілісного розуміння складного соціально-правового феномена військової поліції, еkleктичність методологічних підходів до визначення оптимальних коректних алгоритмів вирішення управлінсько-правових колізій у зазначеній царині, прагнення дослідників зосередитися переважно на вузьких аспектах артикульованої проблеми. Як наслідок, публікації мають широкий описово-просвітницький характер¹ або опосередковано торкаються зазначеної проблеми крізь призму розгляду адміністративно-правових аспектів забезпечення правопорядку в Збройних Силах України², присвячені загальній характеристиці компетенції та повноважень Військової служби правопорядку у Збройних Силах України³ або ж є поодинокими спробами наближення до розуміння феномену військової

¹ Петков С. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення, судова практика. К., Центр навчальної літератури, 2022. 494 с.

² Коломієць В. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Тернопіль. Західноукраїнський національний університет, 2020. 204 с.

³ Ринажевський Б.М. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. Право і Безпека. 2010. № 1. С. 15-21.

поліції на тлі аналізу окремого законопроекту⁴, визначення місця військової поліції у системі військової юстиції⁵ або її ролі у забезпечення правопорядку⁶, з'ясування специфіки виконання функцій військової поліції окремою мілітаризованою інституцією⁷ тощо.

Метою дослідження є осмислення накопиченого на українських теренах досвіду інституціоналізації військово-поліцейських формацій з особливою акцентуацією уваги на з'ясуванні специфіки підходів до визначення адміністративної правосуб'єктності мілітаризованих органів правопорядку.

2. Витоки української національної традиції інституціоналізації військово-поліцейських формацій

Інституціоналізація перших українських військово-поліцейських формацій відбувалася в умовах Визвольних змагань 1917-1921 роках.

Державна жандармерія Західноукраїнської Народної Республіки/Західної області Української Народної Республіки. 19 жовтня 1918 року Українською Національною Радою було проголошено відновлення державності на західноукраїнських теренах. Одним з пріоритетів державного будівництва стало створення державної жандармерії Західноукраїнської Народної Республіки як мілітаризованої поліцейської формації. Згідно з рішенням УНРади від 6 листопада 1918 року було засновано Корпус української державної жандармерії, уповноважений забезпечувати охорону громадського порядку, превенцію правопорушень, боротьбу зі злочинами загальнокримінальної спрямованості, протидію шпигунству та дезертирству, охорону тилу армії, майна та комунікацій, проведення реквізицій в інтересах війська тощо. Наказом товариша державного секретаря внутрішніх справ Перфецького Р. від 14 листопада 1918 року було оголошено рескрипт Державного секретаріату внутрішніх справ № 8, яким українські повітові комісари та всі інші політичні власті ЗУНР зобов'язувалися негайно сприяти Корпусу української жандармерії та підпорядковуватися розпорядженням коменданта жандармерії

⁴ Пахомов В.В., Каріх І.В., Дегтяр Р.О. Військова поліція. Правові горизонти. 2017. Вип. 5. С. 120-124.

⁵ Котляренко О.П. Військова поліція – необхідна складова системи військової юстиції в Україні. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2016. № 3. С. 54-61.

⁶ Коломієць В. Функціонування військової поліції у забезпеченні правопорядку: міжнародний досвід. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 1. С. 71-74.

⁷ Корнієнко Д., Бизова А., Скриньковський Р. Досвід діяльності членів Міжнародної асоціації сил жандармерії та поліції в статусі військової установи (ФІЕР) у виконанні функцій військової поліції. Траєкторія науки. 2021. Вип. 7. № 1. С. 4010-4016.

(аналогічний наказ для військових формацій було видано державним секретарем військових справ, якому жандармерія підпорядковувалася). У грудні 2018 року при штабах бригад було створено польову сторожу, діяльність якої регулювалася «Організаційними постановами для польової жандармерії Галицької Армії» і Службовою інструкцією, оголошеною наказом командування Української Галицької Армії від 12 березня 1919 року. Основні завдання польової сторожі полягали у підтриманні правопорядку в місцях дислокації та пересування військ, забезпеченні охорони військового майна, протидії диверсіям на об'єктах критичної інфраструктури, боротьбі з дезертирством, супроводі конвоїв і кур'єрів. Жандармська управлінська вертикаль охоплювала військово-територіальні області, окружні та повітові команди, сільські і міські станиці. Залежно від оперативної обстановки жандармські сили могли використовуватися за зверненням повітових державних комісарів, суду, прокуратура або поліції. З іншого боку, жандармерія була наділена повноваженнями вимагати від цивільної влади сприяння у виконанні службових обов'язків. Відповідно до Закону ЗУНР «Про державну жандармерію» від 15 лютого 1919 року, ґрунтованого на відповідному австрійському законі від 25 грудня 1894 року (в Австро-Угорщині жандармерія позиціонувалася як «військово організований однорідний вахтовий організм, призначений для збереження громадського порядку, спокою і безпеки»⁸, підпорядкований у військовому і дисциплінарному відношенні вищому військовому командуванню, а в оперативнослужбовому, – Міністерству внутрішніх справ⁹), було створено правове підґрунтя для реорганізації жандармерії (визначено правовий статус жандармів, організаційну структуру жандармерії, вимоги до кандидатів на службу в жандармерії (громадянство ЗУНР, високі моральні якості, віковий ценз від 20 до 40 років, статус неодруженого або бездітного вдівця, грамотність (вміння читати, писати, рахувати), володіння державною мовою та мовою більшості населення на території обслуговування), порядок проходження служби (імплементовано інститут «пробних жандармів», передбачено обов'язковість складання комплексного кваліфікаційного іспиту після проходження вишколу, визначено еквівалентність з військом звань, прав і стажу, встановлено обов'язковість проходження служби упродовж чотирьох років, запроваджено однострій та пенсійне забезпечення за вислугою років та у зв'язку з втратою працездатності під час несення служби, пенсійних

⁸ Лозинський А. Підрозділи військової поліції Австро-Угорської імперії. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2017. Вип. 18. С. 25.

⁹ Ухач В. Жандармерія в імперії Габсбургів: нормативно-правове забезпечення, організаційна структура, діяльність. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 3. С. 54.

виплат вдовам і дітям у разі загибелі жандарма під час несення служби), порядок застосування вогнепальної зброї (надано право застосовувати вогнепальну зброю під час несення служби в разі «конечної оборони», тобто при відбитті нападу на жандарма особисто чи на інших осіб, який загрожує життю, за умови вчинення опору затримуваною особою, при спробі втечі небезпечного злочинця). Рішенням Державного секретаріату військових справ від 24 березня 1919 року було створено залізничну жандармерію¹⁰. У липні 2019 року Державну жандармерію було перейменовано у Польову сторожу, яка припинила своє існування одночасно з Українською Галицькою Армією.

Польова жандармерія Армії Української Народної Республіки. Навесні 1920 року у контексті відродження регулярних Збройних Сил Української Народної Республіки було ініційовано створення польових і запільних жандармських куренів як військових органів правопорядку. Відповідно до постанови Ради Народних Міністрів від 14 березня 1920 року № 163 було передбачено створення у Збройних Силах УНР підпорядкованого військовому міністру Корпусу військових жандармів «для забезпечення спокою і ладу на терені УНР, а також для переведення відповідних ексекутивних заходів щодо організації Української Армії». Жандарми повинні були «запобігати вчинкам каригідним, їх викривати, про них доносити і слідити всяких чиновників так військових, як і цивільних; наводити лад, спокій і порядок публічний; співробітничати при налагодженню адміністрації; допильнувати, щоби зарядження військової і цивільної влади було виконано; доглядати за точним переведенням мобілізаційних наказів; контролювати легітимації осіб чужих та підозрілих; вилловлювати дезертирів; доглядати за телеграфами, телефонами, шляхами, мостами; збирати оружжя та матеріали воєнні; контролювати друки та публічні афіші»¹¹. У «Службовій інструкції» від 17 серпня 1920 року було визначено функції польової жандармерії, яка мала «виконувати військово-поліційну службу при Армії на фронті і на етапах». Жандарми несли службу у тилу війська, де «козак тимчасово не знаходиться під наглядом безпосереднього начальника». Польова жандармерія була уповноважена: утримувати порядок на перев'язочних пунктах; наглядати за санітарами, аби ті «вертали назад після принесення поранених з позицій»; повертати назад вояків, котрі самовільно

¹⁰ Гай-Нижник П., Фурман І. Державна жандармерія ЗУНР – ЗО УНР: зародження та інституціоналізація (1918-1919 рр.). Український історичний журнал. 2021. № 3. С. 49-55.

¹¹ Руккас А. Польова жандармерія Армії Української Народної Республіки у 1920 р. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2016. № 3. С. 66.

залишили свої частини; допомагати і доглядати за збиранням поранених, реквізувати підводи для їх перевезення; охороняти транспорти з пораненими; збирати коней без вершників. Після боїв польові жандарми «оберігають весь простір, на якому відбувались військові події, знаходять поранених і вбитих і охороняють їх від грабунків, допомагають і доглядають за збиранням зброї і предметів військової здобичі». Польові жандарми також були зобов'язані: боротися з шпигунством, зрадою, дезертирством і розголошенням військових таємниць; збирати інформацію про ворога; захищати цивільне населення від недозволених вчинків вояків; запобігати бунтам і ворожим настроям серед цивільного населення; арештовувати підстаршин і козаків, котрі одягнуті не по формі, нетверезі, порушують громадській спокій, стежити за тим, аби вояки не грали в азартні ігри; збирати відсталих і розпоросених вояків, відправляти їх до відповідних начальників (особливо пильно наказувалося стежити за «місцями, які вояки призвичаєні відвідувати поодинокі», зокрема ресторани, залізничні вокзали, магазини тощо); охороняти вокзали, залізниці, склади, бараки, телефони, телеграфи, а також доглядати за добрим станом доріг і мостів; контролювати волоцюг і цивільних осіб та контролювати виконання «застережень, приписаних статутами і розпорядженнями військовими»; тримати «у карності і послуху» вороже цивільне населення, збираючи інформацію про запаси військового майна, промислові об'єкти тощо; виконувати поліційно-санітарні функції, зокрема доглядати за криницями, закопувати падаль та різні відходи тощо; слідкувати за торгівлею, для чого «стежити за продажем заборонених алкогольних напиків, уважати за своєчасним зачиненням підприємств торговельних, доглядати за продажем продуктів споживчих, стежити, щоби міри і ваги були правдиві, затримувати дрібних купців, котрі не мають патентів, і осіб, що займаються недозволеною торгівлею»¹². У листопаді 1920 року жандармські курені перейшли на західний берег Збруча, де були роззброєні та інтерновані.

Військово-польова жандармерія Української Повстанської Армії. Українська Повстанська Армія використовувала партизанські методи боротьби, що суттєво ускладнювало забезпечення дотримання особовим складом директивних приписів. У вересні 1943 року було створено Військово-польову жандармерію УПА, організаційно адаптовану до структури повстанської армії та початково підпорядковану Службі безпеки УПА як контррозвідувальному органу (у 1944 року жандармерія

¹² Руккас А. Польова жандармерія Армії Української Народної Республіки у 1920 р. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2016. № 3. С. 66.

набула самостійного статусу). Підрозділ військово-польової жандармерії при Головному штабі УПА складався з 50-60 осіб (у начальника підрозділу було два заступники відповідно з контррозвідки та боротьби з дезертирством, існували слідчі групи та групи з охорони керівного складу штабу)¹³. При штабах груп УПА функціонували комендатури військово-польової жандармерії, при штабах куренів, – спеціалізовані управління, у складі сотень, – сектори у складі 2-3 осіб¹⁴. Станіці військово-польової жандармерії діяли при загонах УПА. Для жандармів було запроваджено військовий та слідчо-поліцейський вишкіл. Вимоги до жандармів були досить жорсткі. Передбачалося, що військово-польова жандармерія «твориться з найкращих сил УПА»¹⁵ шляхом ангажементу осіб з бездоганною репутацією, високими морально-етичними якостями, взірцевою дисципліною, навичками конспіративності. Відповідно до укладених командиром загону УПА Олексієм Качаном (Саблюком) Правил для військово-польової жандармерії від 1 січня 1944 року жандармерія була уповноважена діяти на території дислокації повстанських сил з метою: виявлення осіб, які сіють паніку та підривають довіру до проводу і командирів, вчиняють дії, шкідливі для населення та війська; затримання дезертирів і притягнення їх до відповідальності (дезертирством вважалося самовільне відлучення тривалістю понад 2 годин); підтримання порядку у місцях дислокації військових підрозділів, зокрема забезпечення дотримання повстанцями комендантської години та норм тверезості; опитування затриманих цивільних та військових осіб; виявлення і притягнення до відповідальності цивільних осіб, які «поповнили щось на шкоду іншого»; застосування покарання до військових, які вчинили правопорушення, включаючи й «кару смерті» (зазначимо, що смертна кара застосовувалася за дезертирство, розголошення військової таємниці, втрату зброї, «розкладову роботу та сіяння паніки серед війська», крадіжку, свідоме діяння на шкоду населення, надмірне вживання алкоголю, невиконання наказів). Розслідування правопорушень військово-польова жандармерія

¹³ Довідка про польову жандармерію УПА від 25 жовтня 1960 року. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Спр. 372. Т. 5. Арк. 50-52. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/21839/>.

¹⁴ Веденєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української Повстанської Армії. Воєнна історія. 2002. № 5-6. – С. 32-40.

¹⁵ Ільницький В.І. Функціонування військово-польової жандармерії у воєнній окрузі 4 «Говерла» (1944-1945 рр.). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія». 2016. № 24. С. 96. С. 95-100.

розпочинала за наявності таких підстав: після встановлення факту порушення підрозділами військово-польової жандармерії; за поданням командира; після отримання інформації про факт правопорушення з інших джерел. Жандармерія як «помічний військово-поліцейський орган теренових провідників» була наділена повноваженням щодо організації агентурної мережі на території оперативного обслуговування. У червні 1945 року військово-польова жандармерія УПА була розформована, а її функції передано Службі безпеки організаційної мережі ОУН(б).

Військово-польова жандармерія Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор» (ДУК ПС). Традиція інституційної розбудови військово-польової жандармерії була відроджена в умовах відсічі збройної агресії Російської Федерації. З 26 грудня 2014 року в кожному окремому батальйоні чи окремій роті Добровольчого Українського Корпусу було утворено підрозділи військово-польової жандармерії для підтримання військової дисципліни (здійснення моніторингу стану дотримання особовим складом військової дисципліни та внутрішнього розпорядку, виявлення порушень чинних приписів у місцях постійної дислокації та зоні бойових дій, проведення розслідувань порушень військової дисципліни, забезпечення виконання стягнень, охорона карцеру). Підрозділ військово-польової жандармерії в окремому батальйоні складався з 7-10 осіб, в окремій роті – з 3-5 осіб. Командир військово-польової жандармерії окремого батальйону призначався наказом командира батальйону і входив до склад штабу батальйону¹⁶. Принагідно зазначимо, що в грудні 2022 року Добровольчий український корпус «Правий сектор» було переформатовано у 67-му окремому механізовану бригаду «ДУК» у складі Збройних сил України¹⁷.

3. Інституційно-правові засади оперативно-службової діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України

У переважній більшості зарубіжних країн формування військової поліції розпочалося після другої світової війни. Належне нормативно-правове підґрунтя для інституціоналізації військового органу правопорядку в Україні було закладено після ухвали Верховною Радою України Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 року № 3099-III.

¹⁶ Військово-польова жандармерія. Сайт «Сектор правди». 03.02.2015. URL: <https://sectorpravdy.com/ua/nashi-proekty/ukrainskyi-natsionalizm/28-pidrozdil-duk/109-viiskovo-polova-zhandarmeria>.

¹⁷ ДУК «Правий сектор» став 67-ю механізованою бригадою ЗСУ. Сайт «Новинарня». 22.12.2022. – URL: <https://novynarnia.com/2022/12/12/duk-pravyj-sektor-stav-67-yu-mehanizovanoyu-brygadyu-zsu/>.

Відповідно до цього Закону постанала Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (Служба правопорядку) як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях (військових частинах), військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах.

Основними завданнями Служби правопорядку є: виявлення причин, передумов і обставин злочинів та інших правопорушень, вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно залишили військові частини (місця служби); запобігання вчиненню і припинення злочинів та інших правопорушень у Збройних Силах України; участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; захист майна Збройних Сил України від розкрадання та інших злочинних посягань; забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів; участь у гарнізонних заходах; виконання у передбачених законом випадках рішень про тримання військовослужбовців на гауптвахті; забезпечення виконання кримінального покарання стосовно військовослужбовців, які за вироком суду засуджені до тримання у дисциплінарному батальйоні; сприяння органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органам досудового розслідування та суду, органам державної влади, органам місцевого самоврядування, органам військового управління, підприємствам, установам, організаціям у виконанні покладених на них відповідно до законів обов'язків; участь у протидії диверсійним проявам та терористичним актам на військових об'єктах.

Зауважимо, що законодавчо закріплено легальний механізм тимчасового залучення військовослужбовців інших військових частин Збройних Сил України до виконання окремих завдань Служби правопорядку з метою охорони військових об'єктів, забезпечення

військової дисципліни серед військовослужбовців на вулицях та в громадських місцях, запобігання правопорушенням, які вчиняються військовослужбовцями, та їх припинення¹⁸.

Законом передбачено, що при прийнятті рішення про введення в Україні чи в окремих її місцевостях режиму воєнного або надзвичайного стану на Службу правопорядку також додатково покладаються завдання щодо: участі у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами на території України; організації збору, супроводження та охорони військовополонених; забезпечення дотримання комендантської години в гарнізонах; охорони військових об'єктів, військових містечок та їх населення, сприяння його евакуації; відновлення та підтримання порядку і дисципліни у військових частинах; контролю за рухом транспортних засобів і перевезенням вантажів Збройних Сил України.

Заборонено покладати на Службу правопорядку завдання, не передбачені цим Законом («ніякі виняткові обставини або накази чи розпорядження посадових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності військовослужбовців Служби правопорядку»¹⁹).

Служба правопорядку складається з: 1) органів управління: Головного управління Служби правопорядку Збройних Сил України; Центрального управління Служби правопорядку по місту Києву і Київській області та територіальних управлінь Служби правопорядку; зональних відділів (відділень) Служби правопорядку; 2) підрозділів Служби правопорядку: охорони військових об'єктів; патрульно-постової служби; безпеки дорожнього руху; спеціального призначення; 3) Навчального центру Служби правопорядку. Рішення про створення підрозділів Служби правопорядку приймає Міністр оборони України.

Загальне керівництво Службою правопорядку здійснює Міністр оборони України через начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України. Безпосереднє керівництво Службою правопорядку здійснює Головне управління Служби правопорядку Збройних Сил України. Зони діяльності органів управління та підрозділів Служби правопорядку визначає Міністр оборони України.

¹⁸ Про затвердження Порядку залучення військовослужбовців інших військових частин Збройних Сил України до виконання окремих завдань Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 1 липня 2021 року № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-21#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

¹⁹ Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. URL: <https://web.archive.org/web/20200601224058/https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3099-14> (дата звернення: 26.01.2023).

Наразі Служба правопорядку Збройних Сил України складається з таких структурних елементів: Головного управління Служба правопорядку Збройних Сил України; Центрального управління; Західного територіального управління; Південного територіального управління; Східного територіального управління; частин безпосереднього підпорядкування (окремого батальйону Військової служби правопорядку, центру спеціального призначення (протидії диверсіям та терористичним актам) імені князя Володимира Святославовича²⁰, спеціального відділу «Сармат», дисциплінарного батальйону, навчального центру Військової служби правопорядку). До складу територіальних управлінь входять зональні відділи та відділення²¹.

Служба правопорядку комплектується військовослужбовцями відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (наголосимо, що згідно з ч. 1 ст. 2 цього Закону дано легальне визначення дефініції «військова служба» як державна служба особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язана із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності», а відповідно до абз. 3 ч. 9 ст. 1 цього Закону визначено, що військовослужбовцем є особа, яка проходить військову службу²²) і працівниками Збройних Сил України (тобто цивільним персоналом). Чисельний склад органів управління, підрозділів Служби правопорядку, їх дислокація визначаються Міністром оборони України. Гранична чисельність військовослужбовців і працівників Служби правопорядку не може перевищувати 1,5 % загальної чисельності Збройних Сил України.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку Збройних Сил України» Служба правопорядку має реалізовувати такі функції: попереджувати, виявляти, припиняти злочини та інші правопорушення, вчинені у військових частинах, а

²⁰ Про присвоєння почесного найменування 138 центру спеціального призначення (протидії диверсіям та терористичним актам): указ Президента України від 23 серпня 2021 року № 409/2021. URL: <https://web.archive.org/web/20210824213248/https://www.president.gov.ua/documents/4092021-39861> (дата звернення: 27.01.2023).

²¹ Про розподіл Зон діяльності органів управління та підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 12 травня 2016 року № 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0253322-16#Text> (дата звернення: 27.01.2023).

²² Про військовий обов'язок і військову службу: закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

також в інших місцях військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів та працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків; приймати та реєструвати заяви і повідомлення про злочини та інші правопорушення, вчинені у військових частинах, а також в інших місцях особами, зазначеними в пункті 1 ст. 8 цього Закону, своєчасно приймати стосовно них обґрунтовані і законні рішення; припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, що віднесені до компетенції Служби правопорядку Кодексом України про адміністративні правопорушення; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень у Збройних Силах України, вживати заходів щодо їх усунення, брати участь у правовому вихованні військовослужбовців, працівників Збройних Сил України; розшукувати і затримувати військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які самовільно залишили військові частини чи місця служби або не з'явилися в строк без поважних причин на військову службу, а також тих, які переховуються від органів досудового розслідування або суду, чи засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання; брати участь у проведенні профілактичної роботи серед військовослужбовців, схильних до вчинення правопорушень, сприяти військовому командуванню, органам військового управління в забезпеченні військової дисципліни серед військовослужбовців; забезпечувати у передбачених законом випадках виконання кримінальних покарань стосовно військовослужбовців, які за вироком суду засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні або до кримінального покарання у вигляді арешту; запобігати диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах; взаємодіяти з військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, органами Національної поліції, іншими правоохоронними органами, у тому числі обмінюватися з ними інформацією для виявлення правопорушень; проводити розшук вогнепальної зброї, бойових припасів до неї або вибухових речовин, викрадених або втрачених у військових частинах; виконувати в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції доручення слідчого, прокурора, ухвали суду та постанов суддів; здійснювати в межах своєї компетенції нагляд за дорожнім рухом військових транспортних засобів, контроль за виконанням у Збройних Силах України вимог законодавства з питань забезпечення безаварійного використання техніки; вести облік та розподіл номерних знаків, реєстрацію військових транспортних засобів

Збройних Сил України; погоджувати в установленому законодавством порядку з відповідними органами перевезення великогабаритних, великовагових і небезпечних вантажів транспортними засобами Збройних Сил України, забезпечувати їх супроводження та контроль за дотриманням особливих умов, правил, норм і стандартів з організації перевезення зазначених вантажів; брати участь у виконанні завдань військовими частинами у разі їх залучення в установленому законом порядку до проведення робіт під час введення режиму воєнного або надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях; забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих та заарештованих осіб, які тримаються на гауптвахті, документів, речей, цінностей та іншого майна, а також передавати органам Національної поліції документи і речі цивільних осіб, затриманих на території військових частин (військових об'єктів); охороняти та конвоювати затриманих чи взятих під варту військовослужбовців та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а також тих, що відбувають покарання у дисциплінарному батальйоні; надавати у межах своєї компетенції допомогу органам державної влади, органам місцевого самоврядування, військовому командуванню, органам військового управління та їх представникам, громадським організаціям у провадженні їх законної діяльності у разі протидії їм або небезпеки з боку правопорушників – військовослужбовців Збройних Сил України; повідомляти не пізніше ніж у триденний строк про вчинення військовослужбовцями та військовозобов'язаними під час проходження ними зборів злочинів та інших правопорушень командирів (начальників) військових частин, до особового складу яких належать такі особи, а відповідного прокурора – негайно; повідомляти органи державної влади та органи місцевого самоврядування, військове командування, органи військового управління, громадськість за місцем служби або роботи особи, в тому числі цивільних громадян, які незаконно перебували на території військової частини або військового об'єкта і вчинили протиправні дії, про вчинення ними правопорушення, провадження стосовно якого належить до компетенції Служби правопорядку; брати участь у підготовці та проведенні гарнізонних заходів.

Військовослужбовці Служби правопорядку наділені повноваженнями щодо застосування заходів безпосереднього примусу. Так, при виконанні службових обов'язків вони можуть застосовувати такі спеціальні засоби: наручники; гумові кийки; засоби зв'язування; речовини сльозоточивої та дратівної дії; світлозвукові пристрої відволікаючої дії; пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту; водомети; бронемашини та інші спеціальні і

транспортні засоби; службових собак. Норми забезпечення спеціальними засобами (засобами активної оборони, засобами забезпечення спеціальних операцій) органів управління та підрозділів Служби правопорядку встановлено нормативно²³. Застосування спеціальних засобів здійснюється відповідно до Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 83. Згідно з п. 5 Правил передбачено, що вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру злочину або правопорушення та особи, яка їх учиняє. Військовослужбовці Служби правопорядку застосовують спеціальні засоби за наказом безпосереднього командира, керівника конкретної операції, за винятком випадків реальної загрози їх життю і здоров'ю або життю і здоров'ю інших військовослужбовців чи цивільних осіб, звільнення заручників, захоплених на території військової частини. Натомість військовослужбовці Служби правопорядку, які індивідуально здійснюють службові обов'язки, приймають такі рішення самостійно²⁴.

Примітно, що застосування заходів безпосереднього впливу допускається лише за умови безумовного дотримання таких правових імперативів, об'єктивно зумовлених необхідністю дотримання прав людини: попередження, якщо є така можливість, про намір застосувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю (водночас зауважимо, що дозволено застосовувати без попередження фізичний вплив, спеціальні засоби і зброю лише в разі виникнення безпосередньої загрози життю або здоров'ю військовослужбовців чи інших осіб); заборони застосовувати заходи безпосереднього примусу до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх (крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, військовослужбовців Служби правопорядку, або збройного нападу чи збройного опору); застосування заходів фізичного впливу для

²³ Про затвердження Норм забезпечення спеціальними засобами органів управління та підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 4 січня 2016 року № 1. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0152-16#Text> (дата звернення: 29.01.2023).

²⁴ Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків: постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 83. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2003-%25D0%25BF#Text> (дата звернення: 30.01.2023).

припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам військовослужбовців Служби правопорядку, якщо інші способи не забезпечили виконання обов'язків; дотримання принципу співрозмірності/пропорційності при застосуванні фізичної сили у разі неможливості уникнути її застосування (фізична сила не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на Службу правопорядку завдань і функцій, та має зводитися до мінімально можливого завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян); надання військовослужбовцями Служби правопорядку потерпілим у разі завдання їм шкоди першої медичної допомоги у найкоротший строк; письмового повідомлення протягом 24 годин безпосередньому начальнику для повідомлення прокурора про застосування фізичної сили, спеціальних засобів, поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування фізичного впливу і спеціальних засобів, а також про всі випадки застосування зброї.

Принагідно зауважимо, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про Військову службу правопорядку Збройних Сил України» застосування вогнепальної зброї визнано *Ultima Ratio* (крайнім заходом) і допускається у разі, коли інші заходи виявилися неефективними або якщо за умовами обстановки застосування інших заходів є неможливим. Військовослужбовці Служби правопорядку наділені правом застосовувати вогнепальну зброю у таких випадках: для захисту військовослужбовців, інших громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників, захоплених на території військової частини; для відбиття групового або збройного нападу на військовослужбовця Служби правопорядку або членів його сім'ї чи іншого нападу, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека; для відбиття нападу на об'єкти, що знаходяться під охороною, конвої, приміщення, споруди, транспортні засоби військових частин, а також звільнення їх у разі захоплення; для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочинів і яка намагається втекти; для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варті, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров'ю військовослужбовця Служби правопорядку; для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або військовослужбовця Служби правопорядку²⁵.

²⁵ Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. URL: <https://web.archive.org/web/20200601224058/https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3099-14> (дата звернення: 26.01.2023).

В умовах воєнного стану військовослужбовці Служби правопорядку приділяють особливу увагу реалізації таких оперативних заходів: патрулюванню у місцях дислокації військових частин, військових містечках та громадських місцях населених пунктів з метою підтримання правопорядку та забезпечення дотримання військової дисципліни військовослужбовцями (зазначимо, що патрулювання здійснюється відповідно до Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 10 жовтня 2020 року № 164²⁶); охороні військових об'єктів, у тому числі «охорони та захисту військового майна, яке знаходиться на території підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України» (така діяльність врегульована наказом Міністерства оборони України від 4 серпня 2021 року № 224²⁷); конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців (конвоювання здійснюється відповідно до наказу Міністерства оборони України від 5 липня 2022 року № 178²⁸); несенню служби на блок-постах; протидії незаконному виробництву, виготовленню, придбанню, зберіганню, перевезенню чи пересиланню з метою збуту, а також незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; забезпеченню дотримання запровадженої військовими адміністраціями заборони щодо продажу алкогольних і слабоалкогольних напоїв військовослужбовцям та людям одягненим у військову форму; недопущенню продажу вироблених на тимчасово окупованій території України контрабандних товарів як протиправного джерела фінансуванням держави-агресора; контролю руху транспортних засобів і перевезення вантажів Збройних Сил України,

²⁶ Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 10 жовтня 2020 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

²⁷ Про затвердження Інструкції з організації охорони та захисту військового майна, яке знаходиться на території державних підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, підрозділами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 4 серпня 2021 року № 224. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-21#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

²⁸ Про затвердження Порядку організації несення служби черговими знімами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців: наказ Міністерства оборони України від 5 липня 2022 року № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-22#Text> (дата звернення: 07.02.2023).

забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів; боротьбі з ворожими диверсійно-розвідувальними групами на території України; інформуванню військовослужбовців та цивільного населення про спектр існуючих загроз та оптимальні алгоритми забезпечення особистої безпеки тощо.

4. Законопроектна робота щодо інституціоналізації Військової поліції

В умовах реформування сектору безпеки та оборони суттєва увага приділена трансформації Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у класичну формацію військової поліції. Першою спробою створення організаційно-правових засад інституціоналізації військової поліції стала підготовка проекту Закону про Військову поліцію (реєстр. № 1805 від 21.01.2015). Автори законопроекту визначали військову поліцію як військове правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку серед громадян України, які є військовослужбовцями, військовозобов'язаних та резервістів при проходженні ними зборів, запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень вчинених військовослужбовцями, а також працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і Збройних Сил України, їх розкриття і припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів, захисту прав і свобод військовослужбовців та військового майна від протиправних посягань, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам та припиненні протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах. До основних завдань Військової поліції пропонувалося у тому числі віднести: запобігання вчиненню, виявлення і припинення злочинів та інших правопорушень у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, правоохоронних органах спеціального призначення та інших військових формуваннях; досудове розслідування вчинених військовослужбовцями злочинів та кримінальних проступків, пов'язаних з проходженням військової служби, а так само корупційних злочинів, вчинених працівниками і державними службовцями Міністерства оборони України та Збройних Сил України; виявлення причин, передумов і обставин злочинів та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками, а також інших злочинів вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; проведення

оперативно-розшукової діяльності тощо²⁹. Принагідно зазначимо, що аналізований законопроект парламентом не розглядався. Опоненти наголошували на очевидній контрверсійності пропозиції щодо наділення військової поліції додатковими повноваженнями здійснювати досудове розслідування корупційних злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками Міноборони та Збройних Сил України. На їх думку, пропонується новела потенційно могла призвести до «переплетіння» компетенції антикорупційних органів, спричинити дисфункцію антикорупційної інфраструктури (експерти акцентували особливу увагу на передбачених ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу широких процесуальних повноваженнях детективів Національного антикорупційного бюро України щодо досудового розслідування корупційних злочинів, у тому числі вчинених державними службовцями та працівниками Міністерства оборони України та Збройних Сил України³⁰, а також покладання згідно зі ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» на Державне бюро розслідувань завдання «із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України»³¹). Окремо констатувалося порушення закріпленого у ч. 4 ст. 17 Конституції України імперативу щодо неможливості використання військових формувань для обмеження прав і свобод людини³².

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 20 травня 2016 року, затвердженого указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016, була виокремлена оперативна ціль 3.7 «реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію». Очікуваний результат від реалізації зазначеної оперативної цілі передбачав законодавче визначення питання реформування

²⁹ Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. № 1805 від 21.01.2015). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 07.02.2023).

³⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.02.2023).

³¹ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 09.02.2023).

³² Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2023).

Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію, загальної структури та її основних функцій з наданням права здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями Збройних Сил України проти встановленого порядку несення військової служби, та права ведення оперативно-розшукової діяльності, а також нарощення спроможностей Військової поліції та оптимізації її організаційної структури³³. Тобто стратегічним пріоритетом було визнано надання Військовій поліції повноважень здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень та здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 року № 837/2019 було передбачено розроблення і внесення на розгляд Верховної Ради України до 31 березня 2020 року законопроекту щодо «утворення в системі Міністерства оборони України Військової поліції як правоохоронного органу»³⁴.

У Стратегічному оборонному бюлетені України, затвердженому указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021, визначено завдання 5.7 «реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію». З цією метою було передбачено заходи, спрямовані на розвиток спроможностей слідчих підрозділів та підрозділів оперативно-розшукових заходів Військової поліції, розвиток спроможностей органів управління Військової поліції із забезпечення правопорядку та антитерористичного забезпечення на потенційно небезпечних об'єктах у системі Міністерства оборони України, а також досягнення сумісності Військової поліції з відповідними структурами держав-членів НАТО³⁵.

Безпосереднім наслідком докладених зусиль стала реєстрація 15 лютого 2022 року групою народних депутатів України законопроекту № 6569-1 «Про Військову поліцію» як альтернативного до проекту Закону України «Про Державне бюро військової юстиції»

³³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення: 12.02.2023).

³⁴ Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

³⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (дата звернення: 15.02.2023).

(реєстр. № 6569 від 28.01.2022³⁶), що значною мірою дублює основні положення проекту Закону України «Про Державне бюро військової юстиції» (реєстр. № 8387 від 21.05.2018³⁷). Суб'єкти законодавчої ініціативи констатували відсутність у Служби правопорядку повноважень щодо «здійснення оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування військових кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності»³⁸, а також наголошували на наявності системних проблем у забезпеченні належного рівня правопорядку та дисципліни серед військовослужбовців, зумовлених неузгоджених дій вузько-профільованих правоохоронних органів. Наразі зберігається не виправдане розпорошення функцій досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, та правопорушень, вчинених на території військових частин, установ, організацій, в інших місцях дислокації об'єктів сил оборони, оборонно-промислового комплексу України. Відповідно до ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень віднесено до компетенції слідчих Державного бюро розслідувань, що дисонує із соціальною місією цієї правоохоронної інституції, основним завданням якої є розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддями, працівниками правоохоронних органів, високопосадовцями. Досудове розслідування інших злочинів, вчинених військовослужбовцями, та злочинів, потерпілими від яких є військовослужбовці, також здійснюється різними правоохоронними органами. Кримінальні провадження про злочини щодо збройної агресії Російської Федерації здійснюються слідчими органів Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України.

Зазначеним законопроектом передбачено утворення на основі Військової служби правопорядку у Збройних Силах України Військової поліції як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує інтереси держави у сфері оборони та національної безпеки України із здійснення правоохоронної діяльності з попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття

³⁶ Проект Закону про Державне бюро військової юстиції (реєстр. № 6568 від 28.01.2022). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73676 (дата звернення: 15.02.2023).

³⁷ Проект Закону про Державне бюро військової юстиції (реєстр. № 8387 від 25.05.2018). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64055 (дата звернення: 17.02.2023).

³⁸ Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. № 6569-1 від 15.02.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39001> (дата звернення: 17.02.2023).

злочинів, кримінальних проступків, віднесених до його підслідності, а також превентивних заходів з метою забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, в Міністерстві оборони України, органах управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, у державних замовників у сфері оборони, окремих виконавців державного контракту з оборонних закупівель та захисту інтересів держави у сфері оборони і національної безпеки України. Пропонується передати Військовій поліції окремі повноваження Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та Національної поліції України щодо досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків. Наголошується на доцільності артикулювати основні завдання Військової поліції таким чином: попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів, кримінальних проступків, віднесених до її підслідності згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу України; здійснення оперативно-розшукової діяльності; вжиття спеціальних превентивних заходів у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, Міністерстві оборони України, органах управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, державних замовників у сфері оборони та виконавців державного контракту/договору з оборонних закупівель, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків; сприяння представництву прокуратурою в судах законних інтересів держави у сфері оборони та національної безпеки України; забезпечення правопорядку, військової дисципліни у військових формуваннях; попередження, виявлення військових адміністративних правопорушень та накладення адміністративного стягнення; забезпечення виконання адміністративних та кримінальних покарань; контроль за виконанням законодавства щодо безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів; забезпечення виконання інших, визначених законом, завдань з питань національної безпеки у воєнній сфері, у сфері оборони в мирний час та особливий період³⁹.

Базові новели законопроекту «Про Військову поліцію» (реєстр. № 6569-1 від 15.02.2022) суттєво дисонують з ключовими положеннями проекту Закону України «Про Державне бюро військової юстиції» (реєстр. № 6569 від 28.01.2022), де пропонується визначити правовий статус Військової поліції як центрального органу виконавчої влади зі

³⁹ Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. № 6569-1 від 15.02.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39001> (дата звернення: 17.02.2023).

спеціальним статусом, діяльність якого має спрямовуватися та координуватися Урядом України через Міністра оборони України (аналітики наголошують на наявності підстав для виникнення конфлікту інтересів у Міністра оборони України, оскільки Військова поліція покликана забезпечувати законність і правопорядок у підпорядкованому йому відомстві; у 2021 році була висловлена пропозиція щодо доцільності підпорядкування Військової поліції Міністерству внутрішніх справ України⁴⁰). Для позиціонування Державного бюро військової юстиції обрано неусталений абстрактний статус незалежного «центрального правоохоронного органу».

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження встановлено, що на різних стадіях національного державотворення у новітню добу одним із стратегічних пріоритетів визнавалася розбудова жандармерії як військово-поліцейської формації з широкою превентивно-інтервенційно-юрисдикційною компетенцією, що поширювалася на військовослужбовців та мирне населення в місцях дислокації військових підрозділів та/або в районах бойових дій. Примітно, що інституціоналізація жандармерії відбувалася у контексті імплементації континентальної європейської моделі мілітарного правоохоронного органу, сформованої упродовж XIX століття в умовах становлення буржуазної держави. Після відновлення незалежності України у сфері інституційного забезпечення військового правопорядку певний час зберігалась невизначеність. Створення Військової служби правопорядку Збройних Сил України з обмеженою компетенцією стало компромісом між класичною військовою поліцією європейського штибу та гібридними мілітаризованими квазіполіцейськими формуваннями радянської доби. Закономірно, що в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України гостро постала необхідність забезпечення військового правопорядку та зміцнення військової дисципліни. Тому безальтернативним є заснування інституційно спроможної військово-поліцейської формації на кшталт жандармерії, наділеної у тому числі повноваженнями щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками та/або державними службовцями Збройних Сил України, інших утворених відповідно до закону військових формувань. Зважаючи на міжвідомчу

⁴⁰ Шинко А. Військову поліцію можуть підпорядкувати МВС. Ukrainian Military Pages. 10.02.2021. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/02/mil-pol.html> (дата звернення: 17.02.2023).

контрольно-наглядову юрисдикцію, доцільно визначити військово-поліцейську службу як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого має спрямовуватися та координуватися Урядом України у контексті забезпечення цивільного контролю за сектором оборони.

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що в Україні історично склалася традиція розбудови жандармерії як військово-поліцейської формації з широкою превентивно-інтервенційно-юрисдикційною компетенцією. Інституціоналізація жандармерії відбувалася у контексті імплементації континентальної європейської моделі мілітарного правоохоронного органу. Створення Військової служби правопорядку Збройних Сил України з обмеженою компетенцією стало компромісом між класичною військовою поліцією європейського штибу та радянськими мілітаризованими квазіполіцейськими формуваннями. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України існує необхідність забезпечення військового правопорядку та зміцнення військової дисципліни. Тому назріла необхідність створення військово-поліцейської формації на кшталт жандармерії, наділеної у тому числі повноваженнями щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями. Зважаючи на міжвідомчу контрольно-наглядову юрисдикцію, військово-поліцейську службу доцільно визначити як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого має спрямовуватися та координуватися Урядом України у контексті здійснення цивільного контролю за сектором оборони.

Література

1. Петков С. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення, судова практика. К., Центр навчальної літератури, 2022. 494 с.
2. Коломієць В. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Тернопіль. Західноукраїнський національний університет, 2020. 204 с.
3. Ринажевський Б.М. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. Право і Безпека. 2010. № 1. С. 15-21.

4. Пахомов В.В., Каріх І.В., Дегтяр Р.О. Військова поліція. Правові горизонти. 2017. Вип. 5. С. 120-124.

5. Котляренко О.П. Військова поліція – необхідна складова системи військової юстиції в Україні. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2016. № 3. С. 54-61.

6. Коломієць В. Функціонування військової поліції у забезпеченні правопорядку: міжнародний досвід. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 1. С. 71-74.

7. Корнієнко Д., Бизова А., Скриньковський Р. Досвід діяльності членів Міжнародної асоціації сил жандармерії та поліції в статусі військової установи (FIEP) у виконанні функцій військової поліції. Траєкторія науки. 2021. Вип. 7. № 1. С. 4010-4016.

8. Тищенко Ю.В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби: дис. ... докт. філософії: 081 – Право. Одеса, Міжнародний гуманітарний університет, 2021. 222 с.

9. Лозинський А. Підрозділи військової поліції Австро-Угорської імперії. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2017. Вип. 18. С. 25. С. 23-29.

10. Ухач В. Жандармерія в імперії Габсбургів: нормативно-правове забезпечення, організаційна структура, діяльність. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 3. С. 54. С. 52-56.

12. Гай-Нижник П., Фурман І. Державна жандармерія ЗУНР – ЗО УНР: зародження та інституціоналізація (1918-1919 рр.). Український історичний журнал. 2021. № 3. С. 49-55.

13. Руккас А. Польова жандармерія Армії Української Народної Республіки у 1920 р. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2016. № 3. С. 66. С. 66-69.

14. Довідка про польову жандармерію УПА від 25 жовтня 1960 року. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Спр. 372. Т. 5. Арк. 50-52. – URL: <https://avt.org.ua/viewDoc/21839/>.

15. Веденєєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української Повстанської Армії. Воєнна історія. 2002. № 5-6. – С. 32-40.

16. Ільницький В.І. Функціонування військово-польової жандармерії у воєнній окрузі 4 «Говерла» (1944-1945 рр.). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія». 2016. № 24. С. 96. С. 95-100.

17. Військово-польова жандармерія. Сайт «Сектор правди». 03.02.2015 – URL: <https://sectorpravdy.com/ua/nashi-proekty/ukrainskyi-natsionalizm/28-pidrozdil-duk/109-viiskovo-polova-zhandarmeriia>.

18. ДУК «Правий сектор» став 67-ю механізованою бригадою ЗСУ. Сайт «Новинарня». 22.12.2022. URL: <https://novynarnia.com/2022/12/12/duk-pravyj-sektor-stav-67-yu-mehanizovanoyu-brygadoyu-zsu/>.

19. Про затвердження Порядку залучення військовослужбовців інших військових частин Збройних Сил України до виконання окремих завдань Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 1 липня 2021 року № 185. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-21#Text>.

20. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. URL: <https://web.archive.org/web/20200601224058/https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3099-14>.

21. Про присвоєння почесного найменування 138 центру спеціального призначення (протидії диверсіям та терористичним актам): указ Президента України від 23 серпня 2021 року № 409/2021. URL: <https://web.archive.org/web/20210824213248/https://www.president.gov.ua/documents/4092021-39861>.

22. Про розподіл Зон діяльності органів управління та підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 12 травня 2016 року № 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0253322-16#Text>.

23. Про військовий обов'язок і військову службу: закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

24. Про затвердження Норм забезпечення спеціальними засобами органів управління та підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 4 січня 2016 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0152-16#Text>.

25. Правила застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків: постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2003-%25D0%25BF#Text>.

26. Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 10 жовтня 2020 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#Text>.

27. Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. № 1805 від 21.01.2015). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648.

28. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

29. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

30. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>.

31. Проект Закону про Державне бюро військової юстиції (реєстр. № 6568 від 28.01.2022). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73676.

32. Проект Закону про Державне бюро військової юстиції (реєстр. № 8387 від 25.05.2018). – URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64055.

33. Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. № 6569-1 від 15.02.2022). – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39001>.

34. Проект Закону про Військову поліцію (реєстр. 6569-1 від 15.02.2022). – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39001>.

35. Шинко А. Військову поліцію можуть підпорядкувати МВС. Ukrainian Military Pages. 10.02.2021. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/02/mil-pol.html>.

Information about the author:

Pronevych Oleksii Stanislavovych,

Doctor of Legal Sciences, Professor,

Professor at the Department of Service and Medical Law

of the Educational and Scientific Institute

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine